

KAPITOLA 1

Fetiš a jeho normalizace

Technologie vždy ovlivňovaly a formovaly lidské chování, ale nic tak podstatně nezměnilo chování lidí jako nástup internetu. Nemusíte být odborníkem na chování v online prostředí, abyste si všimli, že v kyberprostoru existuje cosi, co lidi vybízí k odvážnějším a riskantnějším jednáním.

Je pouhou iluzí, že kyberprostředí je bezpečnější než skutečný svět a že online propojení s ostatními lidmi přináší menší rizika než kontakt tváří v tvář. Lidské instinkty se vytvářely a zdokonalovaly pro reálný svět. Při nedostatku signálů a dalších drobných informací (například výrazů tváře, řeči těla nebo fyzických rozměrů) nejsme schopni činit plně informovaná rozhodnutí. Při online komunikaci a interakci nejsme v osobním kontaktu, můžeme zůstat anonymní. Nebo, což je podstatné, můžeme mít jen takový dojem. Jak se zmiňuji v úvodu této knihy, na síti si uživatel může připadat uvolněnější, snadněji sbírá odvalu, ztrácí zábrany a do jisté míry se chová „jako opilý“. V kyberprostoru se někomu oslabuje úsudek a zvyšuje impulzivita, podobně jako při konzumaci alkoholu. Tuto disinhibici usnadňují vlastní podmínky kyberprostoru, tedy nedostatečně vnímaná autorita, anonymita, pocit vzdálenosti či fyzického odstupu.

Lze to pozorovat, jak se mění rituály námluv, pečlivě vybrané *selfies* a *sextingové zprávy* při vzájemném flirtování na sociálních sítích. Na netu se nebojíme být troufalí a vulgární. Někteří lidé si mohou zmíněné vlastnosti při vstupu do kyberprostoru jen testovat, ačkoliv v reálném životě mají zdravý rozum, jsou racionální a zdrženliví. Proč tomu tak je?

Z pohledu kyberpsychologie je podstatou tohoto vybuzeného chování *online disinhibiční efekt*. Tento fenomén byl poprvé pojmenován Johnem

Sulerem. V současnosti je v oboru hojně citován a všeobecně přijímán. Dalším silným faktorem, kterému jsem se věnovala a psala o něm, je *online eskalace*. Jde o konstrukt či koncept, který používám pro popis nárůstu a akcentace problémového chování v online prostředí. Mnozí z nás již *online eskalaci* zažili, buď v podobě extrémně negativních výměn názorů prostřednictvím e-mailů, nebo agresivních textových zpráv a urážlivých komentářů na síti, které mají za cíl pouze provokovat.

Není to tak, že by pro naši společnost byly moderní technologie primárně špatné nebo ze své podstaty negativní. Problémy nastávají, pokud si nejsme vědomi jejich možného dopadu a podceňujeme jejich vliv. Většina lidí si neuvědomuje, jak na ně prostředí kyberprostoru působí. Myslí si, že je to stejné jako kdekoli jinde. Obzvláště náchylní jsou impulzivní jedinci se sklonem jednat ukvapeně. Vlivem online eskalace se může kdokoliv začít rychleji chovat jinak a uplatňovat nové normy.

Později se budu v kapitole o *kyberpletkách* zabývat novými způsoby, jak se lidé na síti setkávají, jak navazují nová přátelství, zakládají komunity a nacházejí smysluplná osobní spojení. Nicméně v této kapitole chci prozkoumat dopad technologií na menší část populace, konkrétně na jedince projevující atypická sexuální chování – fetišisty a parafiliky. Proč je důležité věnovat tolik pozornosti jedné konkrétní části populace v online prostředí? Pokud pochopíme, jak extrémně mohou technologie působit na okrajové a neobvyklé chování, můžeme lépe porozumět, jak život v kyberprostoru ovlivňuje nás všechny. Coby forenzní kyberpsycholožka se o tom přesvědčuji zas a znovu. Kdykoliv přijde do kontaktu s technologiemi jedinec s doposud skrytou predispozicí či sklonem k určitému chování, může takové chování zesílit či vystupňovat.

Jsem přesvědčena, že určité sklony a bolavá místa, která lidem v reálném životě působí největší potíže, se mohou v online prostředí skutečně vyhrotit, což platí pro jakékoliv jejich chování. Jestliže nejsou tyto tendence destruktivní či rizikové, dopad je vcelku neškodný. Pokud někdo rád navštěvuje online fóra pro zahrádkáře, není na tom nic sebezničujícího. Existují ale riziková chování, která se v online prostředí dále vyhrocují – zejména patologické chování a trestná činnost. Například stalker se v reálném světě obvykle zaměřuje na jednu oběť v daném čase, avšak kyberstalker může současně pronásledovat násobně více obětí, jelikož mu to technologie umožňují. Kyberstalking lze považovat za vyšší stupeň trestné činnosti

v běžném životě. Kyberprostor je živnou půdou pro změny a mutace. Chování, které je drženo v určitých mezích, může po přesunu do kyberprostoru eskalovat a může urychlit jeho rozvoj. To se pak v některých případech závažným způsobem odráží i v reálném světě.

Kauza cranking

Jordan Haskins dlouho snil o změnách, které by mohl uskutečnit v domovském Saginaw County, řídce osídleném okrese státu Michigan. Pobledlý tříadvacetiletý muž s ostře řezanými rysy sám sebe považoval za vášnivého obhájce života, rodiny, svobody a víry. Ještě jako student baptistické univerzity Maranatha ve Wisconsinu ohlásil v létě 2014 svůj záměr kandidovat na politický úřad a věřil, že se stane poslancem státu Michigan za 95. okres. Na webové stránce své kampaně použil fotografii, na níž vykouznil ten nejlepší úsměv ze svého arzenálu. Pozadí portrétu představovaly vlající americká vlajka, svitek Deklarace nezávislosti a umělecký výtvar, který měl svými tmavými konturami připomínat tři kříže Golgoty, tedy symbol ukřižování.

Republikánský kandidát popisoval, jak ho láska k historii, filozofii, náboženství a politice dovedla k rozhodnutí ucházet se o úřad. A splatit tak společnosti jistý dluh. Rozpoznal v sobě politický talent.

„Našel jsem se,“ prohlásil, „objevil svou vášeň.“

Jak se však ukázalo, Haskins měl i další vášně. Ještě než se kampaň naplno rozběhla, musel vysvětlovat záznam ve svém trestním rejstříku. V minulosti byl totiž obviněn a následně shledán vinným ze čyřnásobného poškození soukromého i veřejného majetku a z nezákonného použití služebních vozidel během deseti měsíců v roce 2010 a 2011. Když ho po zatčení policie vyslýchala, Haskins přiznal, že se v minulosti dvakrát vloupal na parkoviště vládní budovy, kde byl zaparkován dezinfekční vůz a policejní vozidlo. Uvolnil kabely k zapalovací svíčke, posadil se na přední sedadlo a masturboval za zvuku nahazování motoru.

Haskins tehdy policii vysvětlil, že toto chování se označuje jako *cranking*. V roce 2011 byl odsouzen na dvacet měsíců vězení. Podmínečně byl propuštěn jen jedenáct dní před volbami. „Když k tomu došlo, byl jsem mentálně i emocionálně na dně,“ sdělil kandidát místním médiím v roce 2014 při dotazech na motivy svého jednání. „Jedině tak si to dokážu vysvětlit,“ dodal.

Cranking? Co jej proboha přinutilo přelézt plot na policejní parkoviště, vloupat se do auta a ...

„Byla to jen zábava, riziko a vzrušení,“ řekl Haskins.

A jak v sobě vůbec toto bizarní fetišistické chování objevil?

„Dočetl jsem o něm na internetu.“

Anatomie fetiše

V ezoterických a hippie obchůdcích, úplně vzadu vedle kadidla a éterických olejů pačuli, najdete regály s malými soškami. Někteří lidé věří, že tyto drobné amulety ve tvaru zvířat, inspirované praktikami animismu původních Američanů a západoafrických náboženských kultů, jsou prodchnuty nadpřirozenými silami a energií, umožňují komunikovat se světem duchů nebo jen přinášejí štěstí. Všechny tyto předměty se nazývají „fetiš“.

Použití slova *fetiš* pro předmět, který způsobuje sexuální vzrušení, se ale připisuje francouzskému psychologovi Alfredu Binetovi. Ten se proslavil zejména sestavením prvních inteligenčních testů. V běžném jazyce se fetišem nazývá nikoliv předmět, nýbrž silné nutkání či touha po určitých předmětech nebo činnosti. Žena může s klidem prohlásit, „Mám fetiš na boty“, čímž chce říct, že utrací nepřiměřenou část svých příjmů za obuv. Muž může říct, že ho vzrušují vysoké podpatky. Nohy a předměty spojené s nohama jsou vůbec nejběžnějšími fetiši. V psychologii je *fetišismus* duševní porucha, erotické zaměření na neživé předměty či části těla jako zdroje sexuálního uspokojení.

Co vůbec způsobí, že se u člověka fetiš rozvine? Sigmund Freud ve slavném eseji o fetišismu z roku 1927 tvrdil, že sexuální fetiše vznikají následkem pozastavení psychosexuálního vývoje. Freud napsal: „Když nyní prohlásím, že fetiš je náhradou za penis, nepochybně tím vyvolám určité rozčarování; takže musím dodat, že to není náhrada za jakýsi náhodný penis, nýbrž za určitý a docela jedinečný penis, který byl mimořádně důležitý v raném dětství, avšak později byl ztracen...“

Zajímavé je, že Freud byl přesvědčen, že převahu fetišů nohou a bot lze vysvětlit ranými vzpomínkami na zvědavé vzhlížení batolete pod mámiinu sukni. Freudovy názory a teorie mají spousty kritiků. Řada soudobých psychologů je vůči psychoanalýze, tedy Freudovu způsobu terapie, skeptická a distancuje se od ní. Já si Freudova díla vysoce cením, protože mi často pomáhá pochopit složité behaviorální problémy, přičemž moderní

psychoanalytická teorie navíc dalece přesahuje původní Freudovy myšlenky. Novější psychoanalytické přístupy již fetiše vysvětlují jinak než Freud, popisují, jak si díky nim mohou lidé zachovat sebeúctu. Obecně však nyní převládají jiné psychologické školy, počínaje teorií kognitivního vývoje Jana Piageta a konče teorií psychosociálního vývoje Erika Eriksona. Současným trendem je enormní zájem o biopsychologii a způsoby, jakými mozek a neurotransmitery ovlivňují lidské chování.

Domnívám se, že pokud by Freud žil dnes, velice by ho zajímal vliv technologií na člověka. Jelikož tvrdil, že u zrodu většiny chování stojí sexuální impulzy, nepochybně by je identifikoval jako faktory, které se uplatňují i v kyberprostoru.

Je však nutné za vším podivným chováním hledat sex? Vždyť i samotný Freud prý jednou řekl: „Někdy doutník... je prostě doutník.“

Zdá se však, že některé fetiše lze skutečně vysvětlit zážitky z dětství. Ve vysokoškolské učebnici *Our Sexuality* (Naše sexualita) psychologa Roberta Crookse a sexuoložky Karly Baurové je uvedeno, že chlapec může mít vlastní vzrušení spojeno s předměty, které patří citově významné blízké osobě. Proces takového spojení je někdy uváděn jako *symbolická transformace*, kdy se objekt jeví fetišistovi, že je obdařen mocí či podstatou jeho majitele. V moderní psychoanalýze je fetiš *objektem self* nebo objektem, který představuje jinou významnou osobu, obvykle jednoho z rodičů.

Někteří odborníci tvrdí, že fetišistické chování vykazuje řadu podobností s obsedantně-kompulzivní poruchou (OCD). A podobně jako OCD jednou hluboce zakořeněný fetiš představuje nutkání, které je obtížné potlačit, tedy chování, kterému je velmi těžké odolat. Moderní psychologové tvrdí, že fetiš je posilován procesem podmiňování. Tak jako slavní psi ruského psychologa Ivana Pavlova začali slintat, kdykoliv uviděli Pavlovova laboratorního asistenta, protože očekávali, že budou nakrmeni, existuje očekávání odměny při sledování objektu – fetiše nebo při myšlenkách na fetišistické chování. V případě *crankingu* Jordana Haskinse bylo zjištěno, že byl již jako mladistvý několikrát zadržen za vloupání a projížďky kradenými auty. Možná nikdy nepřestal toužit po tom, aby znovu zažil tato vzrušující dobrodružství. Každým novým vloupáním do auta bylo jeho chování odměněno a fetiš byl dále posílen. Čím větší rizika musel pro trochu *crankingu* podstupovat, tím hlouběji bylo toto chování zakořeněno. A to je princip podmiňování.

Tento trend dokládá rostoucí počet webových stránek zaměřených na uspokojování sexuálních fetišů spojených s auty (např. Pedalsupreme.